

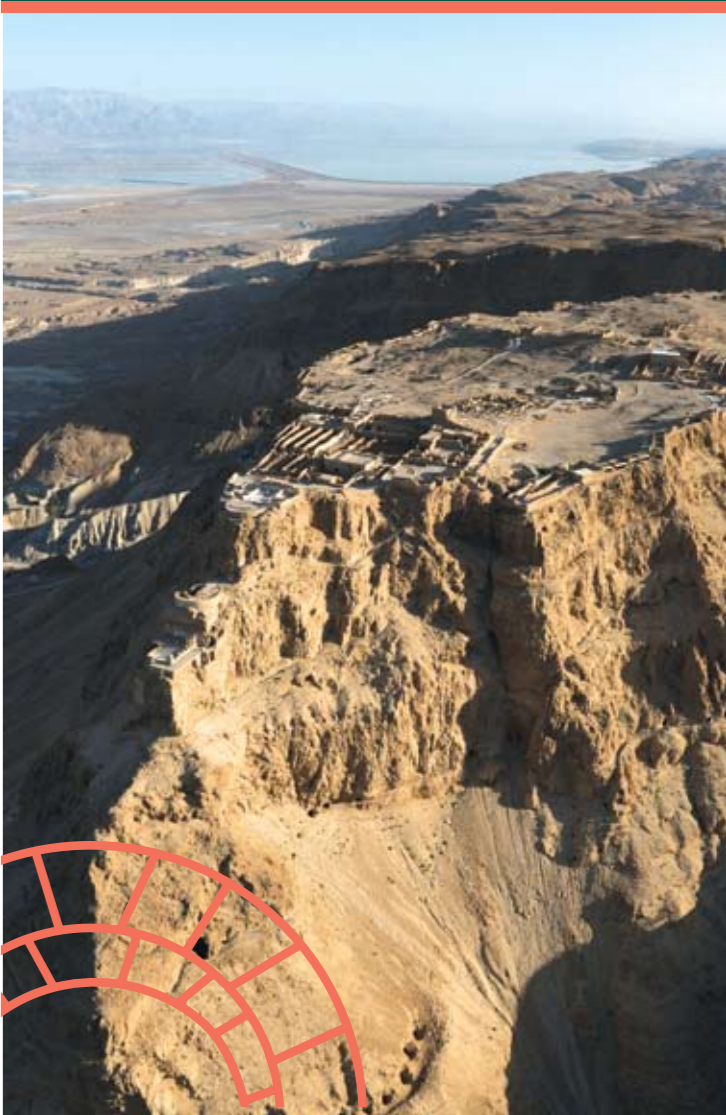
רשות הטבע והגנים

גן לאומי

מצדה

בן אדם למוקם
www.parks.org.il | *3639 | פ

ברוכים הבאים

לגן לאומי מצדה

מצדה הנוצחה ברשימת אתרי מורשת תרבות עולמית מטעם ארגון אונסקו בשנת 2001; הנצחה זו מבטאת את ערכה האוניברסלי היוצא מן הכלל של מצדה הראוי להגנה למען האנושות.

החללת אונסקו מעלה על נס ערכים הגלומים באתר, שלפיהם, מצדה, המעוז האחרון של לוחמי חירות יהודיים מול הצבא הרומי, מסמלת את אחריתה של ממלכת יהודה בסוף ימי בית המקדש השני ואת חורבנה האלים. מצדה נבנתה כמכלול ארמון-מבצר בסגנון הרומי הקדום במזרח על ידי הרודוס, מלך יהודה. המחנות, הביצורים וסוללת התקיפה שלמגדלות מצדה, מהווים את מערכת המצור הרומית השלמה ביותר ששרדה עד ימינו.

האירועים הטראגיים בימיהם האחרונים של המורדים שהשתכנו במצדה, הופכים אותה לסמל של זהות תרבותית יהודית ובאופן אוניברסלי יותר **לסמל של המאבק האנושי המתמיד בין דיכוי לחירות**.

גיאוגרפיה

הר מצדה – הממוקם בשוליו המזרחיים של מדבר יהודה, בסמוך לחוף ים המלח, בין סדום לעין גדי – הנו גוש שהתרומם וניתק מצוקו העתקים, למגדלותיו מתחתרים נחל בין יאיר ממערב ונחל מצדה מדרום וממזרח. פסגת ההר שטוחה, אורכה כ-650 מ', רוחבה המרבי כ-300 מ' ונובהה כ-450 מ' מעל פני ים המלח. ממזרח למצדה – כישור החוואר, החרוץ בפרצוים רבים, תוצר של משקעי יתם הלשון הקדומה.

מצדה קרובה לשתי דרכים עתיקות: דרך שחצתה את מרכז מדבר יהודה והוליכה אל מואב הדרומית, שבבער הירדן המזרחי; ודרך שחיברה בין אדום, מואב והערבה לעין גדי ולירושלים.

מיקומה של מצדה הרחק ממקום יישוב וביצוריה הטבעיים הם שהקנו לה את תהונה כמקום מבצר בתקופת בית שני.

הנחיות התנהגות ובטיחות

- השהייה בהר מותרת בשעות הביקור בלבד.
- בשעות החשכה השהייה מותרת בחניונים המאושרים בלבד (בית הארחה וחניון לילה פתוח במזרח; וחניון לילה מוסדר ובתשלום במערב).
- אין לסטות משבילים מסומנים, אין לטפס על הקירות ואין לפגוע בעתיקות.
- אין להתקרב לשפת המצוק. הזיהרו מדרדרו אבנים.
- לתשומת לבכם, קיימים באתר מקומות מסוכנים: הורוים מתבקשים להשגיח על ילדיהם.
- טרם עלותכם להר הצטיידו במים הרבוב בשתייה. מומלץ לחבוש כובע ולנעול נעליים נוחות להליכה.
- יש להישמע להוראות עובדי רשות הטבע והגנים ולשילוט.
- אין להשאיר כלי רכב בחניון לאחר סגירת האתר.
- הנהלה אינה אחראית לדברי ערך אשר הושארו ברכב.
- אין להעלות מזון להר – ישנם אזורים המיועדים לעריכת פיקניקים בכניסות לאתר.
- אין להכניס חיות מחמד לאתר – לרשותכם מכלאות בכניסות לאתר.
- שימו לב: שביל הנחש נסגר בתנאי מזג אויר חריגים (עומס חום, שטפונות).

נגישות לאנשים עם מוגבלות

גן לאומי מצדה כולו – המבואות המזרחית והמערבית, כולל החיזיון האור קולי ובמת ההר – מתאים לביקורי אנשים עם מוגבלויות תנועה, ראייה ושמיעה. ההתאמות לאנשים עם מוגבלות נעשו בסיוע **המוסד לביטוח לאומי – הפרן לפיתוח שירותים לנכים**.

כתיבה: גיא שטיבל, אורית שחם-גובר, אסתי בן חיים;
ייעוץ: אהוד נצר;
עריכה לשונית: נועה מוטר;
מפות: שלום קוולר;
ציולמים: ארכיון רשות הטבע והגנים, המכון לארכיאולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים;
הפקה: עדי גרינבאום;
רשות הטבע והגנים ©

תולדות מצדה

מקורות

חוקרי מצדה התברכו בחיבורו של יוספוס פלאביוס (יוסף בן-מתתיהו), היסטוריון יהודי בן המאה הראשונה לסה"ג, שנשבה בידי הרומאים ובזמן כיבוש מצדה ישב ברומא והקדיש עצמו לתיאור קורות המרד. על אף הוויכוח שניטש על מידת הדיוק בדיווחיו, נדמה כי עיקרי הדברים מצאו חזיקו בחפירות במקום. שמה של מצדה נזכר בשטר גט שנחשף בוואדי מורבעאת בתעתיק הארמי "מצדא" (המצד).

תקופת החשמונאים

על-פי כתבי יוספוס, את המבצר הראשון במצדה בנה "יונתן הכהן הגדול", אשר זוהה עם המלך החשמונאי אלכסנדר ינאי (103-76 לפסה"ג), שטבטבעותיו נתגלו בחפירות. יש חוקרים הנוטים לזהותו עם יונתן אחי יהודה המקבי שהתמנה ככהן גדול (152 לפסה"ג). עד כה לא נתגלו במצדה שרידים שניתן לשייכם בבירור לימי החשמונאים.

התקופה ההרודיאנית

הרודוס, שמלך בין השנים 43-37 לפסה"ג, עמד על יתרונותיו האסטרטגיים של המקום, ובחר במצדה כמקום הפלט מאויבים מבית ומחוץ וכבית נופש לחורף. במהלך שלטונו פותחה מצדה והוקמו בה ארמונות פאר ומתקני תענוגות לצד מחסנים מצוידיים היטב, מערך בורות מים וחומת סגנויים.

לאחר מות הרודוס (4 לפסה"ג) ועם סיפוח יהודה לאימפריה הרומית [בשנת 6 לסה"ג], הציבו הרומאים חזיל משמר קטן במצדה.

תקופת המרד

יוספוס מספר כי אחד האירועים הראשונים שהתרחשו עם פרוץ המרד הגדול כנגד הרומאים (66 לסה"ג), היה כיבוש מצדה בידי הסיקריים, שרקאו כך על שם החרב הקצרה המעוקלת – סיקה – שנשא על גופם. בראשם עמד מחנך בן יהודה הלילאי. הרכב ההילת המורדים ששהו במצדה היה מגוון, והיו ביניהם כנראה גם מבני קהילות האיסיים והשומרונים. אחרוני המורדים שעזבו את ירושלים לאחר חורבנה (בשנת 70 לסה"ג) נמלטו למצדה, וביניהם אלעזר בן יאיר, שהפך למפקד ההר.

המורדים ניצלו את חומת הסוגרים ואת חלק מהארמונות שהותיר אחריו הרודוס למגורים. הם הקימו מבני דת, דוגמת בית כנסת ומקוואות, וניהלו במקום חיי קהילה, ששרידיהם החומריים הרבים נמצאו בחפירות.

המצור

לפי יוספוס, נותרה מצדה הנקודה המורדת האחרונה ביהודה הלחיון הרומאי השעירי, בפיקודו של הנציב פלביוס סילוה, בא מירושלים למצדה וניסה לכבשה באמצעות הטלת מצור. במהלך שנת

73 או 74 לסה"ג, התפרסו סביב מצדה כוחות הלגיון בתוספת חיל עזר, שמונו כ-8,000 חיילים. אלה התמקמו בשמונה מחנות, הקימו דייק (חומת מצור), וניגשו לכיבוש מצדה באמצעות בניית סוללת עפר הנתמכת בקורות עצים, על גבי הדרדרות הטבעית בצד מערב. יהודים שנשבו הובילו מים, ככל הנראה מעין גדי, כמו גם מזון, כדי לטפס את צורכי הצבא.

המצור נמשך כמה חודשים ושיאו היה בחודש ניסן, עת הועלה מגדל מצור אשר קעקע את החומה. המורדים הקדימו את החיילים הרומאים והקימו חומת ג ועפר מאולתרת אשר הועלתה באש בידי הרומאים. יוספוס מספר, שבעת שאפסה תקוות הנצורים נשא אלעזר בן יאיר שני נאומים שבהם שכנע את הנצורים, 960 איש, כי מוטב לשלוח יד בפגשם מאשר לחיות חיי קלון והשפלה כעבדים בידי הרומאים. תיעוד המשעה מופיע בספר "מלחמת היהודים" ("מלחמות" ז' ט' א'):

"... ויבחרו בגדל עשירה מתוכם אשר ישחטו את כולם. וכל אחד מצור אשר קעקע את החומה. המורדים הקדימו את החיילים הרומאים והקימו חומת ג ועפר מאולתרת אשר הועלתה באש בידי הרומאים. יוספוס מספר, שבעת שאפסה תקוות הנצורים נשא אלעזר בן יאיר שני נאומים שבהם שכנע את הנצורים, 960 איש, כי מוטב לשלוח יד בפגשם מאשר לחיות חיי קלון והשפלה כעבדים בידי הרומאים. תיעוד המשעה מופיע בספר "מלחמת היהודים" ("מלחמות" ז' ט' א'):

"... ויבחרו בגדל עשירה מתוכם אשר ישחטו את כולם. וכל אחד השוער על הארץ ליד אשתו ובניו ההרוגים וחיבק ברועותיו ושפט המיזו גזל ביניהם למען ישחטו הגלגל בגדלם את תשעת חבריו ואחרי המיזו את כולם יערוף נפשו בכפו... ככה מהו כולם באמונה כי לא האשרו אחריהם נפש חיה למשוך כעול הרומאים... ולמחרת עלו הרומאים אל מצדה. וכאשר מצאו את המון ההרוגים לא שמחו הפעם על אשר ראתה עינם באויביהם, כי אם השתעטפו על רוחם ונעלמו האדרה, אשר יצחק לשונת ולא שבה אחר מהמעשה הגדול הזה".

לפי יוספוס, שתי נשים וחמישה ילדים הסתתרו בבורות שעל ההר והם אלה שסיפרו לרומאים את קורות אותו הלילה, בט"ו בניסן, היום הראשון של פסח. עם נפילת מצדה נסתיים כיבושה של ארץ יהודה כולה בידי הרומאים. במצדה נותרה יחידת חיל עזר רומית עד לראשית המאה השנייה לסה"ג.

התקופה הביזנטית

לאחר עזיבת הרומאים שממה מצדה לכמה מאות שנים. במהלך המאה ה-5 לסה"ג, בתקופה הביזנטית, חקלך מתופעת ההתיישבות הנוצרית במדבר יהודה, הוקם במקום מנזר מתבודדים (לאורה). יש המזהים את המנזר במצדה עם מנזר 'מרדא' הנזכר בספרות אבות הכנסייה. נראה שעם עליית האסלאם, במאה ה-7 לסה"ג, חדלה הקהילה להתקיים.

תולדות המחקר

לאחר התקופה הביזנטית שקעה מצדה בתהומות הנשייה של ההיסטוריה עד למאה ה-19. הראשונים שזיהו את מצדה עם הצוק, שכונה כפי הערבים, 'א-סבה', היו האמריקאים רובינסון וסמית (1838); והראשונים שהעפילו אל ההר היו וולקוט וטיפינג (1842). מבין החוקרים נציין את: וורן, שעלה להר ממזרח (1867); קונדור, שתיאר ומפה את האתר וסביבתו (1875); סנדל, שגילה את מערכת המים (1905); ושולטן, שחקר בעיקר את מערכת המצור הרומית (1932).

מצדה הייתה מוקד הזדהות לתנועת הנוער החלוציות הציוניות בתחילת המאה העשרים ובעיקר בשנות ה-40. התרגום העברי, בידי שמחוני, של "תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים" ליוספוס (1923) והפואמה "מסדה" שכתב למדן (1927), קירבו את מצדה ללב היישוב והנוער בארץ. במויחד היה זה שמריה גוטמן שהפך את מצדה לסמל והוביל סיורים רבים למקום. יחד עם מיכה לבנה וזאב משל גילה מחדש את הארמון הצפוני ואת תוואי שביל הנחש (1953). בשנים 1956-1955 נערכו סקרי חפירה, בעיקר בצפון ההר ובמערכת המים, אשר הובילו להקמת משלחת החפירות הגדולה מטעם האוניברסיטה העברית בירושלים. המשלחת, בראשות יגאל דיין, חפרה באתר בארבע חפירות בשנים 1963-1965. בחפירות נחשפו מרבית מבני מצדה ולפני ממצאים במצב השתמרות מעולה, הפורשים תמונה נדירה של התרבות החומרית של סוף ימי בית שני.

במהלך החפירות שומרו ושוחזרו מבנים רבים ולאחר פעולת הכשרה נפתח גן לאומי מצדה לקהל (1966). בניית הרכבל (1971) וסוללת כביש ירושלים-המלח הגבירו את זרם המבקרים.

מחקרה של מצדה נמשך, ומזא תום החפירות פורסמו ספרים ומאמרים רבים על האתר. לאחר עונה קצרה של חפירות על ההר בשנת 1989, בידי אהוד נצר, חודשו, משנת 1995, החפירות מטעם האוניברסיטה העברית בירושלים במסגרת פרויקט הפיתוח הגדול במצדה שבוצע במימון משרד החיירות ובאמצעות החברה הממשלתית לחיירות. נערכו כמה עונות חפירה על ההר, בניהולם של אהוד נצר וגיא שטיבל, וכן נערכה עונת חפירה אחת, בניהולו של גדעון פרסטר, במחנה ו' של הצבא הרומי ובסוללת המצור.

פעולות שימור ושחזור מתבצעות במצדה על-ידי רשות הטבע והגנים.

מידע

גן לאומי מצדה כולל את הר מצדה ועתיקותיו, מבואת כניסה מזרחית הכוללת את מזויון מצדה ע"ש יגאל ידיו, ומערך כניסה מערבי. השטח הכולל של הגן הוא 3,400 דונם, ובתחומו נמצאים אכסניית נוער ושני חניוני לילה.

המבואה המזרחית – במקום תצוגה ארכיאולוגית, סרטון, דגם ההר וסביבתו, קופה לרכישת כרטיסי כניסה לאתר ולרכבל, שירותים, מזוניים, חנות מזכרות, חניה תת-קרקעית לרכב פרטי ושירותי עזרה ראשונה. ניתן לעלות להר באמצעות רכבל (3 דקות) או ברגל כ-45 דקות) ב"שביל הנחש".

בית הארחה של אניא – במזרח מצדה (פרטים בטלפון: 08-9953222 או בפקס: 08-6584650).

כניסה מצד מערב – קופה, שירותים ומזנון. ניתן לעלות להר ברגל, בשביל מוסדר העובר על גבי סוללת המצור הרומית (כ-15 דקות). החיזיון האור קולי "אל מול מצדה" מתקיים במתיארמון פתוח במערב מצדה בחודשים מרס עד אוקטובר, בימים ג' ו-ה'.

פרטים במשרדי האתר, טלפון להזמנות: 08-9959333.

ההגעה למופע האור קולי אפשרית דרך העיר ערד בלבד. יש להגיע למופע חצי שעה לפני מועד תחילתו. כביש הגישה למופע נסגר עם תחילת המופע.

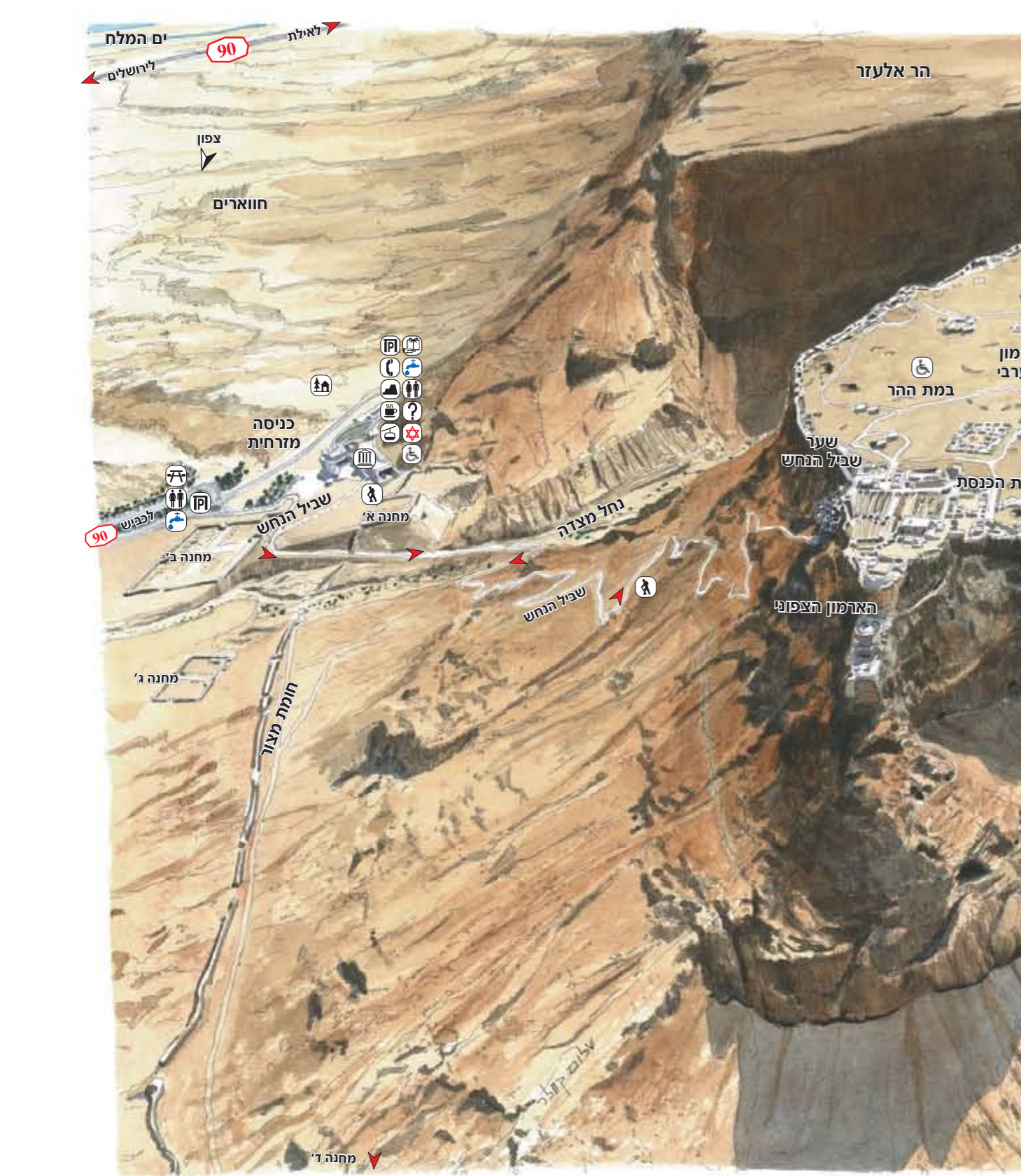
שעות פתיחה ושעות פעילות הרכבל:

אפריל-ספטמבר: 08:00 – 17:00
אוקטובר-מרס: 08:00 – 16:00
בימי שישי וערבכי חג נסגר האתר שנה אחת מוקדם יותר (בערב יום כיפור נסגר האתר בשעה 12:00). ביום כיפור האתר סגור.

האתר נפתח לעלייה ברגל כשעה לפני הזריחה. מומלץ לוודא את שעת הזריחה בטלפון לפני ההגעה.

אין כביש המחבר בין מזרח מצדה למערבה. זמן הגיטיעה מצד לצד הוא כשעה ורבע.

טלפון האתר: 08-6584207/8, **פקס:** 08-6584464
כתובת דואר אלקטרוני: gl.masada@npa.org.il

מסלול הביקור במצדה

כיום ניתן לעלות למצדה בעלוש דרכים: שתיים ממזרח (מכביש 90) – ברכבל מהמבואה המזרחית או ברגל בשביל הנחש; וממערב – בשביל הסללה (הנעה מערד).

תיאור מסלול הסיום מכוון לעולים להר מן המזרח (ברכבל ובשביל הנחש). לעולים מצד מערב (דרך הסלולה) מומלץ להגיע לסככות שלער-ד הכנסייה [24], וטמס לחבור למסלול הביקור.

"שער שביל הנחש" (1) – הליכה על גשר המצוק, היוצא מנקודת ההורדה של הרכבל, מובילה אל "שער שביל הנחש". מימין לגשר יורדות מדרגות לעבר בור מים ולעבר קצהו העליון של שביל הנחש.

קירות השער מעוטרים בטיח מכירי [טטוקן] ולרגליהם הספסלים המקוריים המטויחים ששימשו את השומרים ואת הממתנים הליכנס. ריצוף האבן של תא השער נועד למנוע את פגיעת הפרסות של פרדות ההולבה שהגיעו להר. בשערו נבחין לראשונה **בקו השחזור השחור** המסמן את גובה המשרדים המעוטרים של השרידים המקוריים.

מן השער יוצא שביל לעבר **סככות** שבהן מוצגת מפת תבליט של פני הרר ומסלולי הביקור. משם פננה שמאלה לשביל המוביל לעבר המכלול הצפוני.

המחצבה (2) – שמשמאל לשביל, סיפקה חומר גלם להקמת המבנים בימי הורדוס – סלע דולומיטי קשה ועמיד. הימצאות מצדה לאורך השבר הסור-אפריקאי נרמז לסדוק ב מבסלע האקלה על החוצבים. עם סיום החציבה, שימשה המחצבה כעין חפיר יבש שהקשה על הכניסה למכלול הצפוני.

הבנייה המסיבית של הורדוס הצריכה כמויות אבן גדולות, שסופקו מכמה מחצבות מקומיות ומכריית בורות המים. נראה שהמרכיבים האדריכליים, דוגמת העמודים, כותרותיהם והרכובים, העשוויים אבן חול, הובאו למקום מוכינס. סימוני הסתתים בעברית על פני אלמנטים אלה מלמדים על מוצא הסתתים.

סמוך למחצבה ומימין לשביל נמצא בניין מגורים מפואר [3], שמיקומו מלבילת הראשית למכלול הצפוני מעיד כי שימש, כנראה, **למגורי מפקד החר**. במרכז המבנה חצר מוקפת חדרים, שתלכם עוטרו בציורי קיר צבעוניים. במהלך המרד התגוררו במבנה מספחות מורדים.

נצא מהמבנה ונפנה ימינה במעלה המוביל **לכניסה הראשית** של המכלול הצפוני, הכולל מבני מחסנים, מנהלה, בית מרחץ והארמון הצפוני, שאילוו הורדוס להיכנס רק אלו שהמלך הרומי חפץ בביקור.

ענבו דרך הכניסה ונפנה ימינה, אל חצר פינימית. בדרום החצר – אולם רחב ידיים שהיה מעוטר במקור בתבליט טיח מכיור, ושימש, כנראה, **אולם קבלת פנים** למבקרים במצדה. במרכזו, **מוצב מודל המכלול הצפוני** המשוחזר. מכאן נשקפת תצפית מרהיבה מזרחה לעבר ים-המלח והרי מואב.

"לשכת המפקד" [4] – הלשכה ממוקמת משמאל לכניסה והיא מורכבת מסדרת חדרים המעוטרים בציורי קיר, שהכניסה אליהם הייתה נבוכת לשני עמודים. דומה שהחדרים שימשו לפיקוח על הסחורות ועל הכנסים למכלול הצפוני.

מקובל בעולם הקלאסי, עוטרו קירות המבנים המפוארים במצדה ב**ציורי קיר**. לאחר הכנת התשתית, נבצע הטיח, בעודו לח, בצבעים עזים, שספסנו במהלך התיבשות הטיח – סטניקה המכונה פרסקו. מרכיב הדגמים המצוירים הם גיאומטריים וזיכוי שיט, ומיעוטם צמחיים. ניכר כי אמני הורדוס נמנעו מאיור דמויות.

פננה שמאלה **למכלול המחסנים [5]**.

במרכז המכלול הצפוני בולט, ריכוז חדרים מאורכים המוקפים במסדרונות. אלה 29 מחסנים, שהוקמו בידי הורדוס כדי לאחסן מזון ונשק לעת צרה. את כל הדרוש לחיי הפאר של הארמון.

לפי יוספוס: *"כי שם כונס דגן רב, שהיה מספיק להרבה שנים: שפע של יין ושמן, חוץ מכל מיני קטניות ותמרים"* [מלחמות, ז', ה, ד']. המחסן, שברצפתו המטויחת נמצאו שלושה בורות איגום, מעיד כי שימש לאחסון נזולים. יוספוס טועים כי תנאי היובש במקום שימרו היטב את המזון, כך שבעת השתלטות המורדים הם מצאו אל האספקה במצב תקין *"על אף שעברו כמאה שנה מיום שנאצרו שם..."*.

טעמו המשובח של הורדוס בא לידי ביטוי בתכונות המחסנים, שבהם התגלו נקניק אגירה רבים נושאי כתובות בדין, תופעה ייחודית בהיקפה. מינין הכתובות שנחשפו במצדה בולט משלוח אפירות [קנקני יין] אשר נשלח מדרום איטליה, בשנת 19 לסה"ג, למלך הורדוס וידן הספק לוקיוס לאניוס. יוספוס מספר כי למלך היה מלצר מיוחד לנינות, וכראה למלך אינן טעם עם הגוש על שולחנו במצדה רוטב דגים (אויגה), שיצר בדרום ספרד. עממת הדגים שהרכיבו את הרוטב נמצאו בדקות לפנים הכלי. המלך קינה בתפוחים או בשיכר תפוחים שיובא מקומיי שבאיטליה.

נחצה את מכלול המחסני דרך מחסן שרצפתו מטויחת ומשם נעלה על גבי גרם מדרגות, ששרידיו המקוריים עדיין נראים, לעבר הארמון הצפוני. לנגד עינינו מדקר קיר מסיבי מטויח, אשר תחם את הארמון מזרמו. מכאן נעלה אל הדרגה העליונה של הארמון הצפוני.

הארמון הצפוני [6] – זוהי הפינה האדריכלית של מצדה ואחד הבניינים המפוארים הנועזים שבנה הורדוס. הארמון בנוי על שלוש דרגות סלע בהפרש גובה כולל של כ-30 מ' ובבניינו נעשה שימוש בקירות תמך מרשימים. הבניין שימש הן לאירוח אורחים ומי מעלה הן להתבודדות המלך, והוא משלב השפעות אדריכליות הלינסטיות ורומיות. המלך ומשפחתו הקרובה התגוררו בדרגה העליונה, בעוד שתי הדרגות התחתונות שימשו לאירוח.

הדרגה העליונה [8] – דרגה זו שומרה על-פי תכניתה מימי הורדוס: אגף מגורי המלך ומרפסת נוף. מן המרפסת החצי-עגולה, שהייתה לעבר מוקפת עמודים, נשקפת תצפית מרהיבה ונראים היטב שרידי מערכת המצור הרומית והדרך הקדומה צפונה. לחד מן היתרון האסטטני במתחם הארמון בקצה המצוק התבליט גניש, הרי שיושביו נהנו מן הצל והמבציה. מנקודה זו ניתן להתרשם מהדרגות התיכונה והתחתונה ממבט ציפור. הירידה לדרגות אלה נעשתה בעבר בגרם מדרגות שמוקם במעבר הארמון וחורב בחלקו ברעידות אדמה.

אגף המגורים, שהכניסה אליו היא מבעד לשני עמודים, כולל ארבעה חדרים ואולם תווך שהיה מקורה. החדרים היו מרוצפים בפסיפס עם דגמים גיאומטריים וקיריותיהם עוטרו בציורי קיר. באולם מוצב **מודל הארמון הצפוני המשוחזר**.

בחדר הדרום-מערבי נשתמרה רצפת פסיפס עם דגמי משושים בשחור ולבן. דגם דומה נמצא ברצפת חצר בית המרחץ הגדול. לסגנון זה ישנן מקבילות במצדה ויש בכך להעיד כי אמני הפסיפס, כמו גם אמני הפרסקו, הובאו על-ידי הורדוס מאיטליה.

נחזור על עקבותינו ונגיע לעבר רחבת הסלע בידיה הדרגה התיכונה [6] נחלוף על פני בור מים במצוק, נעבור ליד מתקן טבילה מטויח ונראה את מוצאו של גרם המדרגות שהוביל לדרגה העליונה. במרכז הדרגה התיכונה עמד אולם עגול מוקף עמודים, שמהם שרדו רק היסודות. האולם יועד לאירוח ולסעודות. המדרגות התחתונות בידיה לדרגה התחתונה הן מקוריות. גם הדרגה התחתונה [6] נעדה למשאוות ולאירוח, ובמרכזה אולם מוקף סטווים. אל קיר הסלע הדרומי צמודים עמודים שלראשם כותרות קורנתיות אשר עוטרו במקור בצבע. הקירות החיצוניים של האולם המרכזי טויחו ועוטרו בדגמים מצוירים [טטוקן] בעוד שקירות הפנים עוטרו בפרסקאות בדמות לוחות שיט צבעוניים ובדגמים גיאומטריים.

במזרח המבנה יורדות מדרגות אל בית מרחץ קטן הכולל חדר פושר, חדר קר וחדר קור. כאן נתגשו ממצאים המעידים כנראה על אירועי הלילה האחרון במצדה – שרידים של שלושה שלדי אדם המזוהים עם המורדים, שרידי בגדים ומנעלים, חצים וקשקשי שריון רבים. בין הממצאים המצמררים שנושפו – צמותיה הקלועות של אישה, שהשתמרו להפליא.

מכאן נחזור להמשך המסלול.

בית מרחץ [7] – ביתי מרחץ הם חלק בלתי נפרד מהתרבות הרומית. אל בית המרחץ, הבנוי בסגנון רומי, נכנסים דרך **חצר** מוקפת עמודים שנועדו לתרגילי התעמלות.

בחצר ישנו **מודל של בית המרחץ**, המדגים את מראהו ואת פעולתו. ניכנס אל **חדר ההלבשה** (אפודיטריום) המעוטר בציורי קירובמרצפות אבן ייחודיות. בזמן המרד הותקנו במקום ספסלי (הבנוי מחוליות עמודים) ומתקן טבילה. נשתקם **לחדר הפושר** (ספרידיום) האצטורי הקיר שבו השתמרו להפליא. מימין, פתח המוביל לבריכה המדרגת של **החדר הקר** (פריגידיום). נעבור מבעד לפתח הקשתי המקורי אל **החדר החם** (קלדריום), שרצפתו הייתה כפולה (היפוקאוסט) והיא נשענה על עמודוני חרס ואבן. אוויר חם הזורם מתחת הרצפה ועלה בצניורות חרס ששולבו בקירות וחימם את החצר, בדומה לעקרונ הסאונה היבשה. בפינת החדר שוחזר קטע רצפה וקיר. בסמוך אליהם היה אמבט שאילוו הזרזמו מים חמים. במקור עוטר החדר בציורי קיר ובתבליטי טטוקן ותקרתו הייתה קמרון רחב ידיים.

נצא דרך פתח שנופץ בעבור המבקרים ונחלוף ליד אזור תינו החימום. נרד ונפנה ימינה במסדרון המחסנים להמשך המסלול, לעבר **נקודת גילוי "הגורלות"**.

מקום גילוי "הגורלות" [8] – כאן נחשפו אוסטרקונים (כתובות על גבי שכרי חרס) רבים, ובהם בקוצה מבוזבת של שמות, ביניהם "בניאיר", שמו של מבנה הסיקריים – הקבוצה הדומיננטית בין מורדי מצדה. ידיו קישר קבוצת חרסית זו עם הגורלות שהטילו המורדים בגולה האחרון. חוקרים אחרים רואים באוסטרקונים האלה חלק ממערך ניהול של הקילת המורדים.

מכאן פננה ל**רחבת הכניסה המערבית**, ששימשה צומת מרכזי בתנועה בהר. לכאן הגיע מי שהפעיל ממערב ונכנס דרך "שער המים" [9].

מצפה גג בית המרחץ – מומלץ לעלות לגג בית המרחץ הגדול, שדרומית לו שוכן מראה שוש המחסנים הלא-חפורים. נדבכי הקירות, מטושים על צדם כתוצאה מרעידת אדמה (שהתרחשה, ככל הנראה, במאה הרביעית לסה"ג), שהייתה הגורם המרכזי לחורבן המבנים במצדה.

שער המים [9] – בצפון הרחבה נמצא שער המים, שאילוי הוביל שביל העולה מבורות המים העליונים שבמדרון הצפון-מערבי. תעלת מים הוליכה את המים מן השער אל בורות שעל פני ההר.

נחצה את הרחבה לעבר **בניין המנהלה [10]**.

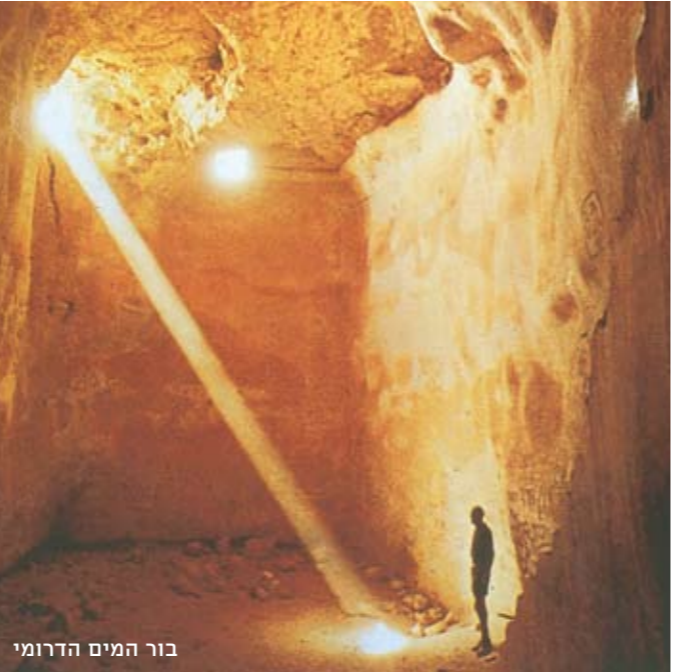
מיקומו של המבנה בסמוך למחסנים, מלמד כי שימש כנראה את אנשי הניהול של הורדוס. בזמן המרד השתכנו במקום כמה משפחות, שהקימו בפינת החצר המרכזית **מקווה טהרה**. לאור כיבוש האתר התגוררו כאן למשך זמן קצר חיילי חיל המצב הרומי.

נשוב על עקבותינו ונפנה שמאלה לעבר **חדר משמר**, שקירותיו עוטרו בטטוקו ולצדם ספסלים.

הדרך עוברת בסמוך **לבור מים ולמערת אחסון** קדומה, שבה נמצאו שרידיהם של עשרות נקנקים מימי הורדוס. נחלוף ברועה השמאלית של הגשר אל עבר **מצפה הארמון הצפוני [11]**, שם ניצב **מודל פעיל** המראה את **מערכת אספקת המים** במצדה. מכאן ישנה תצפית על הארמון הצפוני, על מערכת המים ועל השבילים המעפילים אל ההר. לרגליו פרוסים שלושה מחנות מצור רומיים והדייק, במבט צפונה נבחין בערוץ **נחל צאלים ובעין גדי**.

מערכת המים – מיקומה של מצדה בסביבה המדברית חייב הקמה של מערכת שתספק באורח קבע את צורכי המים של יושבי המקום. הורדוס הקים מערכת מרשימה בהיקפה שהזינה את המתקנים שנבנו בימיו על ההר. סכרים שהוקמו בנתיב הערוצים היטו את מי השיטפונות לתעלות בנויות, שמילאו 12 בורות מים שנחצבו בשני מפלסים במדרון. הבורות המטויחים אגרו סך 40,000 [ג] מ"מ"ק מים, ומהם הובאו המים במצמעות בהמות משא, דרך שער המים ושער שביל הנחש, אל מבורות על במת ההר.

נחזור במעלה גרם מדרגות ונחלוף בסמוך למקווה ולבור מים ששימש מימי הורדוס ועד לתקופה הביזנטית. נפנה לעבר **בית הכנסת [12]**.

מדרום לבית הכנסת נמצא **"סוגר המגילות"**, שבו נתגלה אוסף נדיר של ממצאים מזמן המרד שרוכזו במקום בידי הצבא הרומי לאחר הכיבוש. בולט ביניהם הממצא הכתוב הרב – קטעי מגילות ופפירוסים. על רצפת החדר נמצאו כמה אבני דרדרו ומאות אבני בליסטראה.

חלוש משכורת נדיר של פרש מן הלגיון העשירי נתגלה בסוגר המגילות. החלוש מלמד כי החייל, גאיוס מסיוס, יליד הקולוניה ביירות, קיבל שלוש פעמים בשנה משכורת. הוצאתיו על לבוש, ציוד ומזון – לו ולסוסו – נזכו במקור.

קולומבריום [13, 14] – שני מגדלי גידול יונים מרובעים, ששימשו גם לתצפית ולמשמר, הוקמו בימי הורדוס עוד טרם בניית החומה. פתחי הכניסה למבנה מוקמו גבוה יותר, וניתן היה להגיע אליהם רק באמצעות סולם. בנומחות הנראות בקיר קיננו יונים, אשר בשרן שימש למאכל והשללשת שימשה לדישון. המגדל הדרומי שימש את הנזירים בתקופה הביזנטית.

הכנסייה הביזנטית [24] – מרכזו של מגזר המתבודדים הביזנטי הוא בניין הכנסייה, שהשתמר היטב. נחלוף מבעד ל**חדר המבוא**, בעל פסיפס לבן, לעבר **האולם המרכזי**. האולם רוצף בפסיפס צבעוני והקירות עוטרו בדגמים שעוצבו מחרסים ומאבנים ששוקעו בטיח. קצה האולם, שמקוצב באפסיס (קיר מעוגל), השתמר למלוא גובהו ובמרכזו חלון שזמנוויתו נמצאו בחצר. ניתן עדין להבחין בחורי סורגיו. כאן היה המזבח ומתחתיו נחצב בור שאולי שימש לקבורה או שמירת שרידים. מרחב זה היה תחום סבורג שיש מעוטר. גג הכנסייה כוסה ברעפי חרס, שנמצאו בעשרותיהם במקום. בחדר המערבי רצפת פסיפס ובה דגמים צמחיים ומדליוניים של פירות ושל סל לחם הקודש. סביב חצר הכנסייה חומת אבן נמוכה ובתחומה נמצאו כמה מבני משק. גג הכנסייה נוקד במרזבים מטויחים שהוצמדו לקירות החיצוניים.

מכאן נחזור לכיוון היציאה דרך **"שער שביל הנחש" [1]**, שלידו תורן דגל.

מגדל קולומבריום עגול [27] – נעזוב את השביל מדרום **לארמון הקטן [28]**, לעבר מבנה קולומבריום מעוגל. המגדל, שנבנה בימי הורדוס, שימש לגידול יונים בקומתו התחתונה וכמגדל שמירה בקומתו העליונה.

תא התבודדות ביזנטי – בדרום ההר, ממזרח לבריכת החשייה, ממוקם תא התבודדות בן שני חדרים.

בריכת חשייה [29] – הורדוס בנה במצדה בריכת חשייה רחבת ידיים, שזרופנותיה וקרקעיתה מטויחות וגרם מדרגות יורד לקרקעיתה. בניית בריכה באזור כה שחון, קבולות 550 מ"ק, מעידה על החשיבות שייחס הורדוס לתרבות הרחצה.

המצודה הדרומית [30] – בימים עברו ניתן היה להפעיל למצדה במעלה המצוק הדרומי. זו כנראה הסיבה להקמת המצודה בנקודה זו, אשר פיקחה על המתקרבים מדרום. במקום ישנה תצפית נהדרת על נחל מצדה, ים המלח, הדייק ומחנות המצור. ממתנה ח' הרומי, שנבנה על המצוק שמדרום, אפשר היה להשקיף על במת ההר.

בור המים הדרומי [28] – המאמץ האדיר הידע הרב שהושקעו בבניית בורות המים במצדה מודגמים בבור מים גדול זה. גרם של 64 מדרגות חצובות מוביל אל חלל הבור, שקירותיו טויחו בשכבות רבות. על הקיר שמשמאל למדרגות כתובת המאזכרת ביקור של בקוצה מתנועת נוער במצדה בשנת 1941.

חומת הסוגרים הדרומית והשער הדרומי [31] – נפנה צפונה אל קטע מחומת הסוגרים, הכולל מבנה שער מרוצף אבן שהוביל לבור מים גדול ולמערות שנופצו במצוק הדרומי. נסמכים אליו מגדל סוגר מקוריים שבהם נמצאו **מקווה טהרה [32]**, מתקני אחסון לדגנים ותנורי אפייה. מגם המגדל נשקפת תצפית מרהיבה לנחל מצדה ולעבר ים המלח והרי מואב.

המשך הליכה צפונה ישיבנו לריכוז מבני מורדים – "המעברות" [24] ולשביל המודרני המוביל לעבר **"שער שביל הנחש" [1]**.

מתוך קטלוג התעורכה סיפורה של מצדה, המכון לארכיאולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים. צילם גבי לרון

צילום התצפית האדריכות רשות העתיקות

דים של המורדים: כלי אבן

ארמונות קטנים – הורדוס הקים שלושה ארמונות קטנים לצורכי אירוח, שמאוחר יותר שימשו את המורדים.

ארמון קטן [19] – בהמשך השביל דרומה נמצא ארמון זה שבנייתו כנראה לא הושלמה. בתקופת המרד נבנו סביבו בתי מגורים. בצד המבנה נמצא אולם הכנסות ציבורי, שלאורך קירותיו הוקמו ופפירוסים ובמרכזו מעין שולחן בנוי (תא המבנה כינו החופרים **"בית המדרש"**).

ארמון קטן [26] – נמצא ממזרח לבריכה, במרכזו חצר ובה בור מים והיא מוקפת חדרים. המורדים הכשירו בניין זה למגורים והקימו בו בריכת טבילה קטנה.

הערה: ל**ביקור בחלק הדרומי של במת ההר [27-32]**, יש **לפנות דרומה**.

ארמון קטן [26] – נמצא סמוך להמשך השביל. הבנייתו היא של חצר מרכזית מוקפת חדרים וגם בו נמצאו שרידים מתקופת המרד.

השביל יובילנו מזרחה לעבר חומת הסוגרים ולריכוז מבני מורדים – **"המעברות" [21]**. לפנינו מקבץ חדרים גדול הצמוד לצדה הפנימי של החומה. בתקופת המרד שימש חדרי החומה למגורים ונמצאו בהם ממצאים החושפים בפניהם את אורח חיי היומיום במהלך המרד. בין השאר, נמצאו: בדים, כלי אריגה וטוויה ופריטים קלועים, כלי קרמיקה, זכוכית ועצם; פריטים מעור; כלי אבן ומתכת; מטבעות; תכשיטים; ואף פריטי מזון. אך בולט מכל הוא הממצא הכתוב הרב בעברית ובארמית, המאפשר לנו הצצה נדירה על חיי הקהילה.

נרד בשביל לעבר **נקודת התצפית למזרח**, המותאמת גם לביקור מוגבלי תנועה, ומשךר בשביל צפונה לעבר **בור המים המזרחי [22]** שבתחתית המדרון. הבור ננקז את המחצית הצפונית של במת ההר, והרכב הטיח שלו מרמז כי ייתכן שנחצב עוד בימי החשמאונים. אל הבור הובילה תעלה מטויחת שיצאה משער "שביל הנחש". הבור הוכשר מחדש לשימוש בתקופה הביזנטית.

נמשך לאורך חומת הסוגרים ומשמאל לשביל נבחין **במערת מגורים ביזנטית [23]**, הנמצאת במכתש ששימש כנראה במקור כמחצבה. הנזירים התבודדו במהלך השבועות בתאים ובמערות, ובסופי השבוע נהגו להתכנס לכאילה ולתפילה משותפת בכנסייה.

מכאן נחזור לכיוון היציאה דרך **"שער שביל הנחש" [1]**, שלידו תורן דגל.

מגדל קולומבריום עגול [27] – נעזוב את השביל מדרום **לארמון הקטן [28]**, לעבר מבנה קולומבריום מעוגל. המגדל, שנבנה בימי הורדוס, שימש לגידול יונים בקומתו התחתונה וכמגדל שמירה בקומתו העליונה.

תא התבודדות ביזנטי – בדרום ההר, ממזרח לבריכת החשייה, ממוקם תא התבודדות בן שני חדרים.

בריכת חשייה [29] – הורדוס בנה במצדה בריכת חשייה רחבת ידיים, שזרופנותיה וקרקעיתה מטויחות וגרם מדרגות יורד לקרקעיתה. בניית בריכה באזור כה שחון, קבולות 550 מ"ק, מעידה על החשיבות שייחס הורדוס לתרבות הרחצה.

המצודה הדרומית [30] – בימים עברו ניתן היה להפעיל למצדה במעלה המצוק הדרומי. זו כנראה הסיבה להקמת המצודה בנקודה זו, אשר פיקחה על המתקרבים מדרום. במקום ישנה תצפית נהדרת על נחל מצדה, ים המלח, הדייק ומחנות המצור. ממתנה ח' הרומי, שנבנה על המצוק שמדרום, אפשר היה להשקיף על במת ההר.

בור המים הדרומי [28] – המאמץ האדיר הידע הרב שהושקעו בבניית בורות המים במצדה מודגמים בבור מים גדול זה. גרם של 64 מדרגות חצובות מוביל אל חלל הבור, שקירותיו טויחו בשכבות רבות. על הקיר שמשמאל למדרגות כתובת המאזכרת ביקור של בקוצה מתנועת נוער במצדה בשנת 1941.

חומת הסוגרים הדרומית והשער הדרומי [31] – נפנה צפונה אל קטע מחומת הסוגרים, הכולל מבנה שער מרוצף אבן שהוביל לבור מים גדול ולמערות שנופצו במצוק הדרומי. נסמכים אליו מגדל סוגר מקוריים שבהם נמצאו **מקווה טהרה [32]**, מתקני אחסון לדגנים ותנורי אפייה. מגם המגדל נשקפת תצפית מרהיבה לנחל מצדה ולעבר ים המלח והרי מואב.

המשך הליכה צפונה ישיבנו לריכוז מבני מורדים – "המעברות" [24] ולשביל המודרני המוביל לעבר **"שער שביל הנחש" [1]**.

מתוך קטלוג התעורכה סיפורה של מצדה, המכון לארכיאולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים. צילם גבי לרון

דים של המורדים: כלי אבן